
Inleiding

Waarom een boek over verslaving en persoonlijkheidsstoornissen?

Zowel over verslaving als over persoonlijkheidsstoornissen zijn kennis en behandelingsmogelijkheden de laatste decennia toegenomen. De mechanismen waarlangs verslaving ontstaat en in stand gehouden wordt, zijn beter begrepen en beschreven. De erkenning is gegroeid dat het hier gaat om een ziekte met een chronisch verloop – en dat verslaving daarin niet verschilt van andere (psychische) problemen die een verloop kennen met vallen en opstaan. Voor – tenminste een aantal – persoonlijkheidsstoornissen zijn behandelmethodes ontwikkeld waarvan de effectiviteit is aangetoond. Ze verliezen steeds meer hun negatieve reputatie van onbehandelbaarheid.

Ondanks de groeiende kennis en het groeiend therapeutisch optimisme, zowel over verslaving als over persoonlijkheidsstoornissen, blijft de combinatie van beide problemen vreemd genoeg toch in de schaduw staan. Hoewel soms verbaazingwekkend hoge cijfers worden genoemd van samenhang tussen verslaving en persoonlijkheidsstoornissen, wordt zelden beschreven welke concrete vormen dit samengaan aanneemt. Hoe versterken deze twee problemen in hun samenhang het problematische verloop en hoe bemoeilijkt het ene probleem de behandeling van het andere? De gecombineerde problemen blijven vaak onderbelicht. Ook de teneur blijft vaak opmerkelijk somber. In de literatuur over persoonlijkheidsstoornissen wordt steevast vermeld dat de combinatie van een persoonlijkheidsstoornis met verslavingsproblemen meestal een ongunstiger verloop kent, dat zij gepaard gaat met een hogere graad van psychopathologie en met ernstigere gevolgen en dus met een beduidend verminderde levenskwaliteit op verschillende levensdo-

meinen. De richtlijnen voor behandeling worden eveneens veel kariger en veel somberder, eens verslaving om de hoek komt kijken. Eenzelfde verhaal krijg je wanneer je de verslavingsliteratuur er op naslaat. Ook hier wordt een bijkomende persoonlijkheidsstoornis steeds weer in één adem genoemd met een veel ongunstigere prognose ...

Of je nu kijkt vanuit de invalshoek van de verslavingszorg of vanuit het gezichtspunt van de persoonlijkheidsstoornis, eenzelfde beeld duikt steeds weer op: de combinatie van verslaving en persoonlijkheidsstoornis komt vaak voor, het is een combinatie die bovendien nog zorgt voor een rist bijkomende problemen op verschillende terreinen en het is dus een combinatie waarvoor de vooruitzichten op herstel of genezing (nog) veel kleiner zijn dan voor elk van deze twee problemen – verslaving en persoonlijkheidsstoornis – apart.

Het is net aan deze moeilijke combinatie dat dit boek meer aandacht wil schenken. Doel van het boek is vooreerst deze ‘moeilijke combinatie’ te beschrijven, een beeld te schetsen van hoe zij zich in de dagelijkse praktijk manifesteert. Het boek streeft naar herkenbaarheid, in de hoop dat de herkenning ook erkenning biedt aan de zware last die deze moeilijke combinatie meebrengt, niet enkel voor de betrokkenen zelf, maar ook voor hun omgeving en voor hulpverleners die ermee te maken krijgen. Een duidelijker beeld van de problemen en de last stemt milder: we kunnen wat gemakkelijker afstappen van de idee ‘dat zij het telkens weer zelf zoeken’. Wanneer mensen uit de onmiddellijke omgeving of hulpverleners leren kennen hoe deze problemen zichzelf in stand houden en versterken, neemt dit ook wat druk weg, druk die gepaard gaat met ideeën van ‘steeds weer te falen’, ‘niet hard genoeg zijn best te doen’, ‘niet streng genoeg te zijn’ ...

Maar herkenning en erkenning mogen geen eufemisme zijn voor berusting of gelatenheid. Daarom wil dit boek niet enkel beschrijven, maar ook handvatten aanreiken voor het leven met of omgaan met deze zo ongelukkige combinatie van problemen. Verwacht u echter niet aan succesrecepten die een oplossing bieden voor al de problemen: voor de verslaving, voor de persoonlijkheidsstoornis en voor de talrijke bijkomende problemen die er nog boven op komen. Dit boek wil geen boodschap van naïef optimisme uitdragen. Maar het wil ook niet meegaan in het therapeutisch pessimisme dat in deze materie nog al te vaak te horen is. Bij de confrontatie met deze moeilijke en hardnekkige problemen botst men op heel wat grenzen: de grenzen aan de eigen mogelijkheden, de grenzen van de omgeving waarin men leeft of werkt, evenals de beperkingen die eigen zijn aan de problematiek zelf. Wie deze grenzen erkent en de beperkingen voor ogen houdt, hoeft daarom niet fatalistisch te worden. Integendeel. Binnen deze grenzen ontstaat ruimte, waarbinnen verdere schade kan voorkomen worden en waarbinnen ook verandering en herstel mogelijk zijn. Zo kunnen de inzichten die groeien uit

het beschrijven en beter begrijpen van wat er aan de hand is, mensen helpen om uit een alles-of-niets val te blijven.

Een boek over verslaving en persoonlijkheidsstoornissen, voor wie heeft dit iets te bieden?

Dit boek is gegroeid uit mijn ervaring in de verslavingszorg. Binnen deze sector doorlopen de mensen met deze dubbele problematiek vaak een moeilijk parcours: ze onderbreken hun behandeling, op meerdere plaatsen worden ze buitengezet ... Het zijn dikwijls deze cliënten waarop hulpverleners hun tanden stuk bijten. Dit boek wil zich dan ook zeker richten tot de *hulpverleners binnen de verslavingszorg*. En hierbij bedoel ik niet enkel 'specialisten', maar de ruime groep van mensen die werken binnen deze sector met zijn toegenomen verscheidenheid van settings en dit op alle echelons, van zeer laagdrempelig tot heel hoogdrempelig.

Het onderwerp van dit boek beperkt zich niet tot de verslavingszorg. De toenemende vermaatschappelijking van de geestelijke gezondheidszorg heeft deze dubbele problematiek van verslaving en persoonlijkheidsstoornis ook binnen deze sector meer op de voorgrond geplaatst. Mensen behandelen binnen de maatschappij betekent dat men moeilijk naast de aanwezigheid en beschikbaarheid van alcohol en drugs in de samenleving kan kijken. Dit maakt dat *hulpverleners binnen de geestelijke gezondheidszorg* steeds vaker geconfronteerd worden met cliënten bij wie (de behandeling van) de persoonlijkheidsstoornis gecompliceerd wordt door middelenmisbruik of -verslaving. Ook tot deze hulpverleners richt dit boek zich. Door hun grillige parcours heen vinden we deze mensen waarover dit boek gaat niet enkel terug binnen de verslavingszorg of binnen gespecialiseerde voorzieningen voor mensen met persoonlijkheidsstoornissen. Ook op vele andere plaatsen binnen de hulpverlening en de algemene welzijnszorg passeren zij en blijven ze soms 'hangen': op crisisdiensten, in de justitiële hulpverlening, binnen de thuislozenzorg, op OCMW's ... Vaak worden ze daar ervaren als 'moeilijke' cliënten of cliënten die er 'eigenlijk niet op hun plaats zijn'. Ik hoop dat ook de *hulpverleners binnen de algemene welzijnszorg* iets kunnen hebben aan dit boek.

Naast professionele hulpverleners zullen ook een aantal *leken, die zich betrokken voelen bij deze problematiek* geïnteresseerd zijn in het onderwerp van dit boek. De onmiddellijke omgeving van mensen met deze dubbele problematiek staat vaak machteloos ten opzichte van de aanslepende en complexe problemen en voelt zich vaak in de steek gelaten door de hulpverlening. Dit boek kan hen naast inzicht in de problematiek ook herkenning en erkenning van hun last bieden.

Hoewel dit boek niet is opgevat als een zelfhulpboek kan het ongetwijfeld ook informatief zijn voor een aantal cliënten zelf.

Ten slotte richt het boek zich ook tot een *breder geïnteresseerd publiek*. De problematiek zowel van verslaving als van persoonlijkheidsstoornissen raakt immers ook aan een aantal algemene maatschappelijke vragen en discussies. Voorbeelden zijn de vraag naar de zin en onzin van het gebruik van diagnoses en de vraag of hier sprake is van ziekte of van (deviante) levensstijl? Aan deze vraag wordt nu en dan ook de vraag gekoppeld of deze mensen, wanneer ze voor deze levensstijl gekozen hebben, wel recht hebben op behandeling of hulpverlening? Omgekeerd is er ook de vraag naar zin en onzin van gedwongen hulpverlening.

Uit welke ingrediënten is het boek samengesteld?

In dit boek geven we *informatie en inzichten* over verslaving, persoonlijkheid(sstoornis) en de samenhang tussen beiden. We geven geen uitgebreid literatuuroverzicht. Wel zetten we enkele grote lijnen uit waarlangs de lezer veel voorkomende termen en theoretische inzichten kan plaatsen. Hierbij trachten we het evenwicht te behouden tussen normaliseren (oog hebben voor het algemeen menselijke) en problematiseren (aandacht schenken aan het problematische karakter van sommige combinaties van verslaving en persoonlijkheidsstoornissen). Bij het problematiseren letten we erop niet te blijven hangen in het vaak heersende therapeutische nihilisme of pessimisme. Uit de literatuur distilleren we enkele inzichten die de lezer kunnen helpen een en ander beter te begrijpen en ermee om te gaan. We geven een deel informatie over verslaving en persoonlijkheidsstoornissen in het algemeen. Op twee specifieke persoonlijkheidsstoornissen, de antisociale en de borderline persoonlijkheidsstoornis, gaan we dieper in.

Ons baserend op deze informatie en inzichten formuleren we ook *handvatten voor de behandeling en begeleiding* van mensen met deze dubbele problemen. Dit boek – dat zoals eerder gezegd voor een breed publiek is opgezet – biedt geen uitgewerkt protocol voor de volledige behandeling van een specifieke persoonlijkheidsstoornis. Wel wordt gerefereerd naar enkele hedendaagse therapievormen waarvan de effectiviteit is aangetoond. We doen dit om een aantal algemene handvatten en tips te formuleren die de lezer kunnen helpen op sommige belangrijke en cruciale domeinen. Vaak is het immers op deze punten dat behandeling of begeleiding vastlopen: motiveren, het stellen van juiste prioriteiten, hanteren van regels, uitbouwen en in stand houden van een werkbare behandelingsrelatie, zelfzorg en teamzorg voor de hulpverleners, samenwerken in een netwerk van hulpverleners en instanties, het garanderen van een zekere

continuïteit, het vasthouden van de rode draad door de lange en vaak grillige hulpverleningscarrière heen ...

Casusmateriaal verhoogt de herkenbaarheid en koppelt zowel de theorie als de praktische handvatten aan de ervaringen van de lezer. Naast korte illustratieve fragmenten, zijn ook twee meer uitgewerkte casussen als een rode draad door het boek geweven. Over deze casussen wil ik nog het volgende kwijt. Het zijn geen echt bestaande personen. Zij zijn samengesteld met elementen uit de levensgeschiedenissen van vele mensen die ik in de loop van de jaren heb ontmoet. In die zin had het hier gebrachte verhaal best wel het echte verhaal kunnen zijn van één van die velen. Ik heb deze 'collage' gemaakt met het oog op een zo groot mogelijke herkenbaarheid én met respect voor de privacy van de betrokkenen.

Het verhaal speelt zich grotendeels af binnen een therapeutische gemeenschap. Dergelijke leefgemeenschap geeft aanleiding tot boeiende interacties. Hierdoor leek mij dit een geschikt 'decor'. Maar het verhaal had zich evengoed kunnen afspelen in ander behandelingsprogramma of in een crisis- of detox-programma, of op een afdeling voor verslavingsproblemen in een psychiatrisch ziekenhuis. Onze hoofdpersonen hadden elkaar ook kunnen ontmoeten binnen een dagwerking, in een wachtzaal of een inloopruimte van een laagdrempelige werking voor verslaafden, of zelfs op een plek binnen de geestelijke gezondheidszorg of de algemene welzijnszorg. Het decor voor het hier beschreven verhaal is met andere woorden wel vrij specifiek, maar het mag gerust ingeruild worden voor een van de andere genoemde situaties.

Dankwoord

Bij het begin van dit boek wil ik een aantal mensen bedanken:

De vele cliënten (of bewoners zoals we hen meestal noemen) die ik in de loop van de jaren heb leren kennen op ADIC en in *De Spiegel*. Hun levensverhalen en hun inspanningen tot verandering waren de belangrijkste bron van inspiratie voor dit boek. De vragen waarvoor ze mij stelden, waren een aansporing om op zoek te gaan in de literatuur.

De collega's van ADIC en *De Spiegel*, met wie ik al die jaren samenwerkte, maar ook de collega's uit het bredere werkveld. De vele gesprekken en discussies hielpen mij om een aantal ideeën steeds duidelijker te krijgen.

Maar het leven is meer dan werk alleen. Ik draag het boek dan ook graag op aan de mensen die me nauw aan het hart liggen: mijn vrouw, mijn kinderen, mijn kleinkinderen.